

Kuidas jutustada ööd? ERMi näituse „Kellele kuulub öö?“ uurimis- ja kureerimisprotsessist

Karin Leivategija

Sissejuhatus

*Öös on kõike, mida soovid sinna sisse panna.
Ja kuna sa ei näe või su nägemine on piiratud,
annab öö su kujutlusvõimele tegutsemiseks
piiramatult ruumi.
– A. Alvarez „Night“*

Käesolev artikkel süveneb Eesti Rahva Muuseumis 2024. aasta veebruaris avatud näituse „Kellele kuulub öö?“ (edaspidi öönäitus) ajaloolise osa kureerimisprotsessi. Näitus käsitleb Eesti linnaöö kultuuri- ja argielu. Vaatlen uurimis- ja loometööd, mida tegin 2020. aasta keskpaigast kuni 2024. aasta veebruarini (foto 1). Linnaöö uurijana ja öönäituse peakuraatorina on minu eesmärk käesolevas artiklis reflekteerida näituse loovuurimuslikku tööprotsessi ja analüüsida, mil moel olid akadeemiline uurimistöö ja näituse kureerimine omavahel tihedalt läbi põimunud ning informeerisid ja suunasid teineteist. Kirjeldan, kuidas linnaöö ajaloo seotud allikate ja esemete otsimine laiendas uurimistööd uutes ja põnevates suundades, jõudes muuseumikogudest ja arhiividest ka paljude teiste allikateni.

Foto 1.
Näituse vaade

Öönäitus on olemuselt interdistsiplinaarne, tuginedes valdkondadele, nagu linnauuringud, ajalugu, sotsioloogia, antropoloogia ja kultuuriuuringud. Käsitlen näituse kureerimist kui muuseumitegevust ja akadeemilist uurimismeetodit, mille kaudu pakub muuseum aluse kriitiliseks lähenemiseks, analüüsiks ja mõtiskluseks ning panustab kultuuripärandi nüansirikkamasse mõistmisse. Avan kureerimise võimaluse luua värskaid vaatenurki ja uusi teadmisi.

Kutsusin näituse juurde uurijateks ja kuraatoriteks ajaloolased ja etnoloogid, kellel oli kogemus mõne kindla ajastu või ööga seotud teema uurimisel ja kokkupuude näituseloome või loovuurimusega.¹ Kuigi meeskonna uurimismeetodid kattusid paljuski, keskendun käesolevas artiklis vaid enda kureerimis- ja uurimistöö analüüsile.

Peamised küsimused ja väljakutsed puudutasid seda, kuidas uurida öö ajalugu ning käsitleda ja kujutada seda muuseumikeskkonnas. Nende küsimustega tegelesime korraga, analüüs ja loome mõjutasid ja suunasid üksteist vastastikku. Esimene küsimus, kuidas uurida ööd, süveneb meetoditesse ja lähenemisviisidesse, mida rakendasin materjali kogumiseks ja analüüsimiseks. Nendeks on esmased ja teisesed allikad, sealhulgas ajakirjandus, intervjuud, esemed, fotod, kirjalikud lood ja audiovisuaalne materjal. Teine küsimus, kuidas kujutada ööd, keskendub öö ajaloo esitlemisel koos näituse kunstniku Emma Eensaluga tehtud otsustele. Selleks analüüsin disaini, esteetikat ja helimaastikke, mida kasutasime, et tõlkida öö olemus ja atmosfäär linnaruumist näituseruumi. See hõlmab valgustuse, multimeedia ja heli kasutamist

1 Näituse juhtkuraatorina kutsusin näituseloomesse kaaskuraatoritena panustama ajaloo, antropoloogia ja etnoloogia taustaga uurijad: Inna Jürjo, Riho Paramonov, Oskar Poll, Meeri Ott, Lauri Suurmaa, Rebeka Põldsam, Aet Kuusik ja Anu Kannike. Näituse peakunstnik on ERMi loovdisainer Emma Eensalu, valguskunstnikena on kaasatud Mikk-Mait Kivi ja Oliver Kulpsoo ning helikunstnikena Mihkel Maripuu ja Taavi Tulev.

kaasahaarava külastajakogemuse loomisel. Neid uurimisküsimusi käsitledes annab artikkel ülevaate meetodilistest lähenemistest ja kuraatoristrateegiatest, kuidas näitusel öö ajalugu uurida ja esitada. Kirjeldan, kuidas loo jutustamisel sai keskseks montaaži mõiste, ning avan interdistsiplinaarse uurimistöö, loominguliste ja mitmekesiste materjalide kasutamise rolli linnaöö rikkaliku ja mitmekülgse narratiivi edastamisel.

Näituse sünd

Öine aeg on olnud marginaalne, tundmatu maa, inimkogemuse unustatud pool (Ekirch 2006). Kuna linnastunud ühiskond on hakanud ööd üha enam mitmekülgse tegevusväljana kasutama, siis väärib see aegruum ka põhjalikumat uurimist ja esiletoomist.

Linnakultuurile ja linnalisele pärandile ei ole ERM seni mastaapseid näitusi pühendanud ning öine aeg ei ole samuti olnud uurimistöö ja näituste fookuses. Samas on Eestis tehtud mitmeid näitusi, mis käsitlevad otsesemalt või kaudsemalt öist aega: Eesti alternatiivne klubikultuur ERMi näitusel „Ise tehtud Eesti“ (Leivategija 2018b), reivikultuur KUMU näitusel „Terve öö üleval. Reivikultuur lähivaatlusel“ (Ilves 2021), uni ja magamine Pärnu muuseumi näitusel „Une hõlmas“ (Vunk 2022) ja kolme muuseumi – Eesti Tervisemuuseumi, Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumi ning Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi ühisprojekt „Uneversum“ (2023) ning seksitööst rääkivad näitused „Kõlvatu Tallinn“ Tallinna Linnaelumuuseumis (Vanamölder 2020) ja „Moraalihoidjad ja naised kirglikud. Seksitöö kuvand Eesti kunstis 20. sajandi esimesel poolel“ Kumu kunstimuuseumis (Maasik 2024).

Öönäitus asetab aga temaatiliseks keskmeks ööaja enda ning on seega esimene suurem näitus, mille raames käsitletakse süvitsi ja mahukalt seni nii muuseumides kui laiemalt kultuuripärandi kontekstis kõrvale jäetud teemat. Rahvusvahelises plaanis on sarnase teemakäsitluse silmapaistev näide Šveitsis Baseli Kultuuride Muuseumis 2023. aastal avatud kultuurilooline näitus „Nacht. Träumen oder wachen“ (Roth 2023).

Öönäituse loomisega alustasin 2021. aasta kevadel, mil esitlesin ERMi teaduri ja näitusekuraatorina enda näitusekontseptsiooni ERMi näituste komisjonile.² Idee kiideti heaks ning näitusest kujunes

² ERMi näituste komisjon hindab ja sõelub nii ERMi töötajate kui väljastpoolt muuseumi esitatud näituseideid. Komisjoni kuuluvad direktor, arendusdirektor ning teadusosakonna, kogude osakonna,

ERMi 2024. aasta olulisemaid projekte, millega muuseum panustab Tartu kui Euroopa kultuuripealinna programmi.³ Näitus hõlmab tervet ERMi B-ala, kattes näituse ajaloolise osaga ERMi galerii (500 m²) ning tänapäevase osaga⁴ B-fuajee (u 600 m²) ja teatrisaali juures asuva koridori (u 200 m²). Kõrvalprogrammi jaoks on kasutuses ka temaatiliselt kujundatud lokaal Pööriöö (320 m²) ning teatrisaal (208 m²). Käesolev artikkel keskendub galeriis eksponeeritava öönäituse ajaloolise osa loomeprotsessi analüüsile.

2021. aastal astusin ka Tartu Ülikooli etnoloogia eriala doktoriõppesse uurimisteamiga „Öökultuur või moraalne transgressioon? Põrkuvate öönarratiivide loomepõhisest uurimisest, kureerimipraktikatest ja representeerimisest“. Öönäituse kureerimine ja doktoriuurimus on osaliselt põimunud, näiteks panustab doktorantuuris tehtav uurimistöö näituseloomesse ning kirjaliku publikatsiooni vormis näituse kureerimiskogemuse mõtestamine minu doktoritöösse. Kuigi esialgne plaan nägi ette näituse ja doktoritöö selgemat ühendamist nii, et näitusest kujuneb retsenseeritud loovuuringlik teaduspublikatsioon, siis protsessi käigus selgus, et ülikool ei võta näitust siiski akadeemilise uurimistööna arvesse, sest puuduvad sellise töö hindamiskriteeriumid.

Samas on nii maailmas kui Eestis doktoriõppekavasid, mis aktsepteerivad loovuuringust, sealhulgas näituseloomet, teadustöö osana. Üha enam leidub ka teaduskirjanduses käsitlusi näituseloomest kui akadeemilisest uurimistööst (vt nt Fleming 2010; Schnalke 2010; Herle 2013; Bjerregaard 2019; Treimo 2019; Carpentier 2020; Sansi 2021; Ruudi 2024). Teisalt tekitab nii Eestis kui rahvusvaheliselt muret mainitud tõik, et näituse kui loovuuringu juures puuduvad enamasti

näituste osakonna, kommunikatsiooni- ja turundusosakonna, konserveerimisosakonna ja hariduskeskuse esindajad.

3 Näituse aluseks on ERMi Eesti ja soome-ugri etnoloogia uurimissuuna projekt „Linna ööelu etnoloogia“ (2020–2024, täitja Karin Leivategija), mis uurib ööelu loomise, kogemise ja reguleerimise ajendeid, strateegiaid ja praktikaid minevikus ja tänapäeval. Samuti on näitus ERMi museoloogia uurimissuuna strateegia osa, mis on integreeritud loomepõhise uurimistööga. Strateegia keskmes on multidistsiplinaarne näitusetegevus, mis põimib teaduslikku ja loomingulisel tegevusel põhinevat uurimistööd. Ööuuringute teadusharu ning ERMi museoloogia ja loovuuringute strateegia koos loovad terviklikuma arusaama seni uurimata Eesti linnaöö tähendustest, ajaloolisest ja tänapäevasest kontekstist.

4 Öönäitusel on ka eraldiseisev tänapäevane osa, millesse panustavad loovuurijad, visuaalantropoloogid ja filmitegijad oma originaaluuringustega ja neist valminud installatsioonidega tänapäevase linnaöö kohta.

akadeemilised hindamiskriteeriumid⁵ ning akadeemilises maailmas jääb teksti vormis publitseerimine rangelt esikohale. Kirjutamisel on akadeemilises kommunikatsioonis hegmooniline, ülimuslik positsioon (Carpentier 2020: 2120) ning muud loomet lahterdatakse kui täiendavat, illustreerivat materjali (Chaplin 1994: 3). Ingrid Ruudi (2024) märgib, et kureerimine ei ole tunnustatud teadustegevusena, kuid see ei vähenda selle olulisust teadustöö avalikkusele suunatud väljundina. Samuti juhib ta tähelepanu sellele, et kureerimine on täiesti eripärase spetsiifkaga uurimistöö valdkond. Henrik Treimo kirjeldab, kuidas näitusetegemine ei piirdu ainult akadeemiliste meetoditega, vaid on valdkond, kus kunstiline lähenemine ja esteetiliste kogemuste loomine mängivad olulist rolli. Näituste kureerimine ja korraldamine võimaldab ühendada erinevaid uurimisviise ja teadustöö aspekte, et anda publikule sügavam ja tähendusrikkam kogemus. Sellega võib kaasnedu uute perspektiivide avastamine ning teadmiste edastamine esteetika, kunsti ja kultuurilise väljenduse kaudu. (Treimo 2019: 2) Teisalt tõdeb Treimo (2019: 19), et küsimus selle kohta, mis on või peaks olema muuseumides tehtav uurimistöö või mida tähendab teadmiste loomine selles kontekstis, ei ole lihtne ja sellele pole kindlat vastust. Oluline on märkida, et näituseloomine ei ole vaid kuraatori teadmiste vahendamine, vaid teadmiste ja tähenduste loomise protsess (Bjerregaard 2019; Sheikh 2019; Wysocki jt 2019: 19). Ólöf Gerður Sigfúsdóttir kirjeldab, kuidas muuseumid toimivad episteemiliste platvormidena, kus kogude sisu ja nende korraldus, olgu siis abstraktsel või füüsilisel kujul, loob teadmiste süsteemi, mida muuseum ise sisaldab ja toetab. Selles kontekstis on muuseumid ainulaadsed platvormid alternatiivse uurimistegevuse jaoks, mis saavad tuua kaasa suurema publiku ja potentsiaalselt ka laiema mõjukuse kui tavaline akadeemiline uurimistöö. (Sigfúsdóttir 2019: 199–200)

André Desvallées ja François Mairesse (2010) määratlevad uurimistööd museoloogias intellektuaalse tegevusena, mille eesmärk on luua ja edendada uusi teadmisi, mis on seotud muuseumikogude või museoloogilise tegevusega. Kuraatoriprotsess hõlmab rohkemat kui lihtsalt esemete valimist ja struktureerimist, see on tihedalt seotud uuritava teema, ajaloolise konteksti ja soovitud narratiiviga. Iga kuraatori tehtud otsus aitab kaasa teadmiste konstrueerimisele,

5 Eesti Kunstiakadeemia, Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia ning Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi väljatöötatud loovuurimuse raamleppes on aga esitatud eesmärk, mille teostamine aitaks kaasa loovuurimuse legitimeerimisele Eesti teaduses: „Eesti Teadusagentuuri ja ülikoolide koostöös töötatakse välja põhimõtted, vajalikud klassifikaatorid ja tehnilised viisid loovuurimuse kajastamiseks ETISes.“ (Eesti loovuurimuse raamlepe, lk 6)

kujundades külastajate arusaama ja tõlgendust näitusest. Anita Herle (2013) rõhutab kuraatoritöö potentsiaali uurimistöös – see pakub võimalust uurida, arendada ja demonstreerida teooriaid. See asjaolu näitab, et kuraatori otsused pole juhuslikud, vaid põhinevad põhjalikul uurimisel ja teadustööl. Näitused toimivad erinevate vaatenurkade uurimise ja kultuuripärandi nüansirikkama esitamise platvormidena.

Siinne artikkel teeb katset minu kogemuse põhjal mõtestada näituseloomede akadeemilist potentsiaali ja panustada sellega olemasolevate publikatsioonide mitmekesistamisele. Varasematest uurimistest Eestis tooksin esile kureerimispraktikate ja näituseloomeprotsesside analüütilised käsitlused Jana Reidlalt (2021), Pille Runnelilt ja Pille Pruulmann-Vengerfeldtilt (2021), Kristel Rattuselt (2016), Svetlana Karmilt ja Art Leetelt (2015), Hanna-Liis Kondilt (2022). Samas on näituseloomet kui uurimistööd analüüsitud akadeemilistes publikatsioonides vaid vähesel määral (nt Leivategija 2018a; Runnel ja Pruulmann-Vengerfeldt 2021; Ruudi 2024).

Näituseloomede protsessid

Näituseloomede protsessi algust iseloomustas minu jaoks sügav metodoloogiline ja ideeline segadus, milles navigeerimine käis kompromisside, vahepeal suunda vahetades ja mõnikord üleliia ebaolulistesse detailidesse süvenedes. Võimalusi näis olevat piiratud ja korralagedus näituseloomede esimeses, kontseptsiooni loomise etapis paisus. Kuna teemaks on linnaöö, süvenes see segadus muu hulgas ka teema teatava abstraktsuse tõttu.

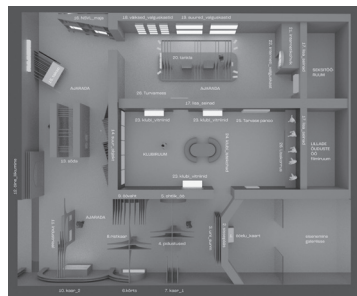
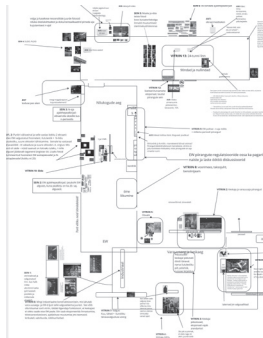
Öönäituse loomise protsess algas eelkõige ulatusliku lugemisega, süvenemisega ajaloo- ja teooriakirjandusse, et omandada mitmekülgne arusaam linnaööde ümbritsevast diskursusest ning sellest, mida ja kuidas uurivad linnaööga seoses teised teadlased, näiteks läänemaailma linnaöö ajalugu süvitsi uurinud Joachim Schlör (2016), Peter Baldwin (2012), Bryan Palmer (2000), Wolfgang Schivelbusch (1995). Selle tegevuse kaudu hakkasid kujunema näituse üldkontseptsiooni kontuurid. Kaks ja pool aastat enne näituse avamist koostatud kontseptsioon, mis on tugevalt mõjutatud loetud kirjandusest, jäi aktuaalseks näituse valmimiseni. Väljavõtte kontseptsioonidokumendist:

Öönäituse idee põhineb asjaolul, et linnastunud rahvastik on enneolematu intensiivsusega hakanud tegevusväljana kasutama öist aega (Gonlin ja Nowell 2015). Näitus uurib inimeste poolt vallutatud öist aegruumi, inimtekkelist öist keskkonda, erinäolisi öömaastikke, tegevusi ja tähendusi. Öö on ühest küljest

(kultuuriti erinevalt määratletud) aeg 24-tunnisest ööpäevast, ent ööaja reguleerimise, kogemise ja kasutamisega on sellele lisandunud sotsiaalselt vahendatud ruumiline mõõde. Öö on loomulik fenomen, aga öised kohad on tekkinud inimtegevuse tagajärjel. Tekkinud ühiskondlike heitluste käigus on sätestatud, mis peaks ööpimeduses juhtuma ja mida ei tohiks juhtuda ning kes on sellesse aegruumi üldse teretulnud. (Williams 2008: 514) See on aegruum, kus kehtivad päevaga võrreldes teised reeglid ja käitatakse teistmoodi; inimeste tajus toimub päevaga võrreldes teatud nihe. Öö võib olla varjupaik, vabanemise, meelelahutuse ja ekstaasi, hedonismi ning loovuse koht, aga ka hirmu ja ängi, liialdamise ja seadusest üleastumise, marginaliseerimise ja diskrimineerimise, töö ja hoolekande, une ja unetuse aegruum. /.../ Näitus uurib ühest küljest öise linna transgressiivset loomust ning teisest küljest linnaööd kui erilaadset ja olulist aegruumi, mis kätkeb endas kultuurilist, sotsiaalset ja loomingulist potentsiaali.

Pärast näituse üldkontseptsiooni valmimist kaasasin teised uurija-
kuraatorid ning hakkasin arutama ruumilahendusi näituse üldkujundajaga. Minu roll oli jälgida ja arendada näituse üldkontseptsiooni ning ühendada narratiivselt eri perioode. Jälgisin ja suunasin, kuidas ja mis vahenditega kujunes Eesti linnaöö loo jutustamine. Kuraatorite pakutud teemadele lisasin ka ise eri perioode läbivaid teemasid ja sarnaselt kuraatoritele otsisin eri tüüpi uurimis- ja eksponeerimismaterjale. Samuti keskendusin audiovisuaalse materjali – fotod, videod, heli – otsingutele ja nende esitamiskontseptsiooni loomisele. Kaaskuraatorid töötasid eelkõige iseseisvalt oma perioodi kallal, arutledes minuga ja arendades teemasid, suunates ja laiendades üldisemaid ja spetsiifilisemaid jooni näitusel. Materjali otsinguid suunasid arutelude käigus kaaskuraatoritega välja joonistunud linnaööd puudutavad teemad. Teemad jagati vitriinidesse ning paigutati näituseruumi plaani (joonis 1), mille järel hakkas vitriinide täpsema paigutuse ja ruumikujundusega tööle kujundaja (joonis 2).

Joonis 1.
Näituseemade
jaotus vitriinide
jaotus vitriinide
Joonis 2.
Näituse ruumijaotus

Öönäitusega seotud uurimistöö ei olnud selgelt struktureeritud ja hõlmas arvukalt kombineeritud meetodeid. Näituse ajalooline osa põhineb eelkõige arhiivimaterjalidel. Arhiivinäituste puhul on sageli kasutuses kontekstualiseeriv materjal, nagu ajaleheartiklid, videolõigud, ringvaated jms, mis aitavad vaatajatel jõuda omaenda tõlgendusteni (Ruudi 2024). Selleks soovisin kasutada võimalikult mitmekülgset ainet – arhiividokumendid, reisikirjeldused, ajalookirjandus, luule, ajakirjandus, kunstiteosed, muuseumide eseme-, foto- ja videokogud. Esemed ja visuaalne materjal pärinevad lisaks ERMi kogudele veel 20 Eesti muuseumist, fotode ja kunstiteoste digikoopiad pärinevad samuti paarikümnest muuseumist ja suurel määral ka Rahvusarhiivist. Samuti oli oluline roll eraisikute annetatud, müüdüd või laenatud esemetel ja visuaalsel materjalil. Arhiivimaterjali leidsime eelkõige tänu andmebaasidele nagu MuIS, Digar, Fotis, Fis ja Meediateek.

Eraisikute esemeid leidsin oksjoniportaalist osta.ee, vanakraamipoodidest, Facebooki Marketplace'ist ja mujalt eraisikute ostu-müügi lehtedelt („Vanavara ost-müük“, „ART DEPARTMENT“). Hoidsin silma peal ka aruteludel ja postitustel Eesti linnade ajaloole keskenduvates Facebooki gruppides. Lisaks vaatasin läbi ERMi kirjasaatjate võrgu kaastöid: ööelust ja öisest linnaruumist Nõukogude ajal (kogutud 2021. aastal) ning Teise maailmasõjaga seotud mälestustest (kogutud 2013. aastal). Viimastest leidsin materjali näiteks sõjaaegse pimendamise ja öise pommitamise kohta. Soovisime koguda võimalikult palju erinevaid andmeid, et saada keerulisest ja mitmetahulisest uurimisteemast sügavam ja terviklikum arusaam. Materjali kogusime korraga nii analüüsiks kui eksponeerimiseks.

Ööteemalist materjali koguda oli väljakutse, kuna ööd sotsiaalse ja kultuurilise nähtusena ei ole Eestis seni peetud huvipakkuvaks uurimisteemaks ülikoolides ega muuseumides. Seetõttu pole seda põhjalikumalt dokumenteeritud ning puuduvad spetsiifiliselt ööaega käsitlevad materjali- ja esemekogud. Lisaks on öö dokumenteerimist takistanud salvestusvahendite tehnilise võimekus, st pimedas foto- või videokaameraga salvestamine on minevikus olnud raske või välistatud. Materjalide vähesus muutis teema uurimise keeruliseks, ent sundides minema traditsioonilistest kogudest kaugemale, avardas samas võimalusi, et ilmnevad uued teadmised. Arhiiviallikateni jõudmine ei olnud niisiis kuigi sirgjooneline. Arhiiviallikate otsingul on keskse tähtsusega otsisõnad, mida ööga seoses on ühest küljest väga palju – näiteks „öö“, „öösel“, „pimedas“, „pidu“, „tants“. See tähendab ka suurt töömahtu, et sobiv aines leida. Teisest küljest on spetsiifilisemate allikateni jõudmiseks vaja leida ka spetsiifilisemaid otsisõnu, näiteks „Stalini jõulupuu“ (sõjaaegne

valgustuspomm), „kooguvana“ (laternasüütaja), „taksomaffia“ (gondate erataksod) jpm.

Lisaks põhjalikule otsingule arhiividest ja eraisikutelt oli oluliseks andmete kogumise viisiks läbiv ja pidev vaatlus. Antropoloogina nimetaksin seda uurimismeetodit passiivseks, kuid lakkamatuks vaatluseks. Erinevad teemad ja vajadused eksponeerimismaterjali osas hakkasid aja jooksul osaliselt paika loksuma, mis laskis sobiva materjaliga juhuslikult kokku puutuda ka uurimistöövälisel ajal. Näiteks kogunenud teadmised neonvalguse eripärast ja mõjust noore Eesti Vabariigi ja Nõukogude Eesti linnaöole suunasid neonsilte otsima nii sotsiaalmeedia postituste kaudu kui passiivsemalt linnakeskkonnas vaadeldes. Uurimistöö käigus omandatud teadmise abil, et vanemaid, nõukogudeaegseid neonsilte on vähe alles, jõudsin Tartus asunud restorani Kaseke neonsildini üsna pea pärast selle maha võtmist 2020. aasta lõpus, kui lugesin meediast, et hoone lammutatakse, ning leidsin üles krundi arendaja, kes oli sildi alles jätnud.

Lisaks panustas näituseloomesse oluliselt ka osalusvaatlus tänapäevases linnaöös. Ööesteetika, atmosfäär, öö rütmid ja ööaja meelised omadused on mõned teemad, mis kerkisid esile osalusvaatluse tulemusel ja suunasid neid mineviku linnaööst uurima ning näitusel esemete, heli- ja valguslahenduste kaudu representeerima.

Materjalid, teooria, ajalookirjandus hakkasid üksteist vastastikku informeerima ja suunama. Selle protsessi kaudu said paika olulisemad teemad – näiteks ööaja reguleerimine eri ajastutel, öötöölised, tänavavalgustus, öine tantsu- ja muusikakultuur. Protsessi läbivaks osaks oli otsida materjali, mis toetaks olemasolevat kontseptsiooni ja illustreeriks näitusele valitud teemasid, ning samas suunas tööprotsessi käigus leitud materjal meid näituseloomes vahel erinevatesse, uutesse suundadesse. Näiteks tänavavalgustuse ajalukku süvenedes avanes selle murranguline roll ööelu ja öise kultuuri mitmekesistumisel 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. See arusaam pani aluse näituse kujundusele ja näituseruumi läbivale narratiivile, mille keskseks teemaks oli öine linnatänav nii kontseptuaalselt kui ka sensoorselt.

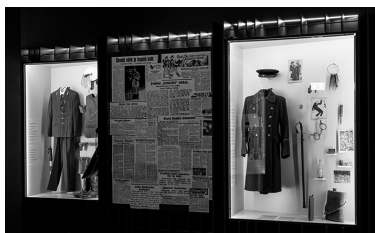
Leitud materjal – esemed, audiovisuaalne meedia, ajaleheväljavõtted, kunstiteosed jm – ei ole eraldiseisvana tingimata unikaalne ega tekita kohe uudishimu. Nende kombineerimine täidab aga rolli ööaja kummastamisel (ingl *defamiliarize*). Öine aeg on inimeste jaoks enesestmõistetav osa ööpäevast ning selle tähendustele ja olemusele ei mõelda palju. Ööaja kummastamine – tuttavale argisele teemale uue, tundmatu või võõra mõõtme andmine, kombineerides argist materjali harjumuspäratul moel – võimaldab publikul omandada teemast põhjalikum arusaam ja sellega lähemalt suhestuda (Shklovsky

1917). Kummastamise eesmärk oli suunata näitusekülastajat mõtlema ööaja erinevate sotsiaalsete, kultuuriliste ja emotsionaalsete dimensioonide peale.

Näitust läbivate teemade kujunemine

Öönäituse ajalooline osa on jagatud keskajast tänapäeva suunas kulgevaks tänavaruumiks ja eraldi peokultuuri käsitlevaks saaliks. Käsitletud perioodid jagunevad keskajaks ja varauusajaks (13.–18. sajand) (foto 2), töösturevolutsiooni ja noore Eesti Vabariigi perioodiks (19. sajand kuni 1940) (fotod 3 ja 4), Teise maailmasõja perioodiks, Nõukogude perioodiks (foto 4) ning taasiseseisvunud Eesti Vabariigi perioodiks (1990. ja 2000. aastad) (foto 5). Tänavaruum jutustab loo öistest tegevustest, nende intensiivistumisest ja mitmekesistumisest Eesti linnades. Valgustamata ja keskajal inimeste jaoks lukku pandud linnad olid 2000. aastateks muutunud atraktiivseks kohaks, kus öist aega veeta. Öiselt tänavalt saab astuda tantsu- ja peokultuuri saali, kus etnograafilise materjali, fotode ning eseme-, video-, valgus- ja heliinstallatsiooni kaudu tekib külastajal ettekujutus peokultuuri rollist Eesti kultuuriväljal laiemalt ja selle arengust läbi terve 20. sajandi kuni 21. sajandi esimese kümnendini (foto 6).

Foto 2–6.
Näituse
vaated

Õõnäituse kontseptsiooni loomise käigus kerkis minu jaoks esile mitu eri ajastuid läbivat teemat. Läbivate teemade kasutamine näitusel näitab ühest küljest öökogemuse sarnasust läbi ajastute ning teisest küljest aitab see hoida ajas kulgevat narratiivi ja loojutustamise struktuuri. Näiteks käsitleme, kuidas reguleeritakse ööelu tegevusi, mida on traditsiooniliselt nähtud kui moraalsestest piiridest üle astuvat. Keskaja ööd puudutavaid regulatsioone leidis kaaskuraator Inna Jürjo linnaõigusest, raemäärustest ja skraadest, kus olid fikseeritud normid ja reeglid, mida ühe linna elanikel ja külalistel tuli öisel ajal silmas pidada (Jürjo 2022). Taasiseseisvunud Eesti vabariigi seaduste, piirangute ja moraalnormide kujutamist toetasid leiud ametlikust seadusandlusest, ööklubide kokukorrast, öö ohte käsitlevast videomaterjalist ja ajakirjandusest.

Õõd on allikates käsitletud eelkõige kui ohtlikku ning tugevat kontrolli ja reguleerimist vajavat aegruumi. Seda öö omadust on oma uurimistöös välja toonud enamik ööajaloo uurijatest (nt Palmer 2000; Williams 2008; Baldwin 2012; Shaw 2018; Leivategija 2023). Näitusel esitame seda kirjalike regulatsioonide ja asjakohaste esemete kaudu, nagu linnavärava võtmed ja kodude uksekukud, relvad ja öösel toimunud ohtlike seiku kirjeldavad lood. Öö uurimine ja esitamine regulatsioonide ja seaduste abil tõi välja ööaja mitmetahulise olemuse ning erinevad ööga seotud kujutlused nii minevikus kui tänapäeval. Need aitavad kujutleda erinevaid visuaalseid ja teisi meelelisi aspekte öisest linnast.

Näitusel läbivaks teemaks on ka linnaöö meedia- representatsioonid alates eestikeelse ajakirjanduse tekkimisest 19. sajandil. Peter Baldwin (2012: 115) analüüsib ajakirjanduse mõju öiste tegevuste kajastamisel, viidates kalduvusele võimendada linnaöö dramaatilisi, vägivaldseid ja eksootilisi aspekte. Ajakirjanduse selline rõhuasetus on mõjutanud, kuidas inimesed öist linna tajuvad ja linnaruumi kasutavad. Sellised kalded sensatsioonilisuse poole esinevad selgelt ka Eesti ajalehtedes. Kõrvutades arvukalt ajalehepealkirju, näitame seda ajakirjanduslikku sensatsioonilist kihti, mis on ööelu ja öösse suhtumist minevikus kujundanud. Ajalehepealkirjad 20. sajandi esimestest kümnenditest, näiteks „Pealinna lustipulbri mülkad. Kokaiinikauplejad ja selle müüjad. Jooni Tallinna ööelust“, „Patuste Paabel. Pilte Tallinna ööelust“, „Muusika rikkus öörahu“, „Politsei püüdis linnukesti. Öösine haarang südalinnas“⁶ jpm, loovad näitusekülastajale omaette pildi tol ajal öises linnas toimunud ja ajakirjanduse jaoks olulisematest ööga seotud teemadest (foto 4).

6 Pealkirjad pärinevad ajalehtedest Päevaleht (1927), Abieluleht (1931), Politseipeegel (1933) ja Sõnumed (1933).

Kui töötasin läbi mahukat kirjalikku uurimismaterjali, kerkis minu jaoks üha enam esile (öö)ajaga seotud metafooride pidev kasutamine hea ja halva, õige ja vale kontekstis. Peegeldades Eesti ajaloo murrangulisi perioode, on iga eelnev ajastu olnud inimeste jaoks seotud pimeduse ja vaimupimedusega, samas kui järgnev periood on seotud valgustuse ja progressiga. „Öö“, „pimedus“, „hämarus“, „koit“, „ärkamine“, „valgus“: metafoorseid üleminekuid pimedusest valguse poole kasutatakse, et sümbolsest väljendada ühiskondlikke muutusi. Kuigi mitte otseselt linnaööga seotud, andis metafooride läbiv esinemine ajaloolistes allikates alust eeldada, et see on nii peegeldanud kui ka mõjutanud inimeste suhtumist öösse ja pimedusse. Füüsiline pimedus seostus moraalse pimeduse ja segadusega (Nottingham 2003: 191), metafoore kasutati sümbolina väljendamaks moraalseid või eetilisi probleeme.

Näitusel saavad külastajad esemete, tekstide ja videomaterjali kaudu tajuda metafooride ja ajalooliste üleminekutega seotud emotsioone ja tähendusi. Näiteks keskajal seostati pimeduse metafooriga paganlike uskumusi. Näitusel esindab seda kirikukukk kui valguse ja ärksuse sümbol, mis sümboliseerib siin kristluse võitu paganluse üle. 19. sajandil leidsid ööga seotud metafoorid seoses eesti rahva emantsipeerumisega palju kasutust. Carl Robert Jakobson rääkis oma kuulsas kõnes „Eestirahva valguse-, pimeduse- ja koiduaeg“ eesti rahva üleminekust pimedusest valgusse: „Pimedust, pilkast pimedust, muud sa meie maal Eestirahva seas ei leia olewat. Aga pimedus ei kesta igaweste, jo tõusis koit hommiku poolt ja kuulutab heledat valgust: meie wene keisri herrade arm oli see koit.“ (Jakobson 1870: 28)

Üleminekul Eesti Vabariigi ajast Nõukogude okupatsiooni alla otsustasime näitusel eksponeerida kahte videot: üks näitab uhkelt valgustatud hooneid ja ilutulestikku sõdadevahelise Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamiselt, teise sisu on näiliselt sarnane, kuid kujutab Nõukogude okupatsiooniaega ja oktoobrirevolutsiooni tähistamist hoonete valgustamise ja ilutulestikuga. Nõukogude Eestis tähistas pidulik valgustus olulistel hoonetel ideoloogiliselt aga täiesti teist maailma.

Kirjeldatud läbivad teemad, mida esitame näituse n-ö tänavaruumis, aitavad hoida erinevate ajastute käsitlemisel ühtset narratiivi. Läbivalt käsitleme ka öötöölisi, kes on ajalooliselt öise linna ja ööskäijatega vahetult kokku puutunud, näiteks öövaht, politseinik ja taksojuht. Lisaks näitusele valitud teemadele keskendusime uurimis- ja loometöös ka sellele, kuidas kasutada näituseruumi, et jutustada ööajalugu arhitektuuri, valguse ja heli kaudu.

Kuidas jutustada ööd?

Martha Fleming (2010: 33) sõnul seisneb tõeline uurimistöö meetodites, mis on unikaalsed iga teema jaoks. Sobiv metoodika võimaldab saavutada uurimistöös uudseid ja veenvaid tulemusi. Fleming rõhutab, et mõtlemine esemete ja ruumi kaudu, mitte sõna ja pildi abil on erinev intellektuaalne tegevus. Ka Ingrid Ruudi (2024) märgib, et ruumilisus on oluline aspekt, mis eristab näitust kirjutisest. Näitus on dünaamiline visuaal-ruumiline ajaloostamise vahend, mis võimaldab teoste mitmesugust paigutust, esitades lugusid paralleelselt ja erinevatest vaatepunktidest. Teosed saavad üksteist täiendada ja üksteisele vastanduda, pakkudes mitmesuguseid paralleelseid ja lõikuvaid narratiive. Näitus ühendab erinevaid meediume, aegu ja kohti, võimaldades vaatajal luua oma kogemuse ja seosed.

Treimo (2019: 19) jaoks ei ole küsimustki: kui rääkida teadustööst, siis on muuseumid ülikoolidest erineva potentsiaaliga. Tema sõnul on muuseumidel eelis, kuna neil on esemed ja kogud ning uue teadmise väljendamine toimub materiaalsuse ja ruumiga suhestudes. Muuseumid on ideede jaoks kohad, kus teadmisele antakse vorm esemete ja näituste kaudu (Conn 2010: 5–6).

Esemete, visuaalse ja interaktiivse materjali, arhitektuurse, graafilise, heli- ja valguskujunduse omavaheline kombineerimine, et jutustada lugu, sarnaneb filmi monteerimisprotsessile, kuid erinevalt filmist on siin ruumiline mõõde. Montaaž kõige laiemas tähenduses hõlmab erinevate elementide ühendamist eri kombinatsioonide, korduste ja ülekatetena. Montaaži põhimõtted on olulised paljudes kunsti-, kultuuri- ja akadeemilistes valdkondades. (Suhr ja Willerslev 2013: 1) Öönäitusel oli minu eesmärk, et vitriinid ja eksponeeritav materjal oleksid seostatavad ümbritsevaga nagu eri stseenid filmis. Eri meediumide kõrvutamine, vastandamine ja miksimine näituseruumis võimaldab luua uusi seoseid, mõjutades vaatajate tajumist ja mõistmist.

Öönäituse puhul on uurimistöö käinud käsikäes selle järjekindla visualiseerimisega näituseruumis. Minu jaoks oli oluline alustada koosloomet näituse kunstnikuga võimalikult vara. Näiteks kui näitusel, mis eksponeerib olemasolevat kogu, on esemed juba olemas ning kunstnik saab koostöös kuraatori sisendiga nendele disainida ruumi ja vitriinid, siis öönäituse juures kujunes näituse arhitektuurne ja ruumiline üldidee paralleelselt uurimistööga.

Ajaloolise linnaruumi uurimine kinnitas, kuivõrd oluline oli tööstusrevolutsiooni roll linnaöö tegevuste, kogemuste ja tähenduste mitmekesistumisel, kuna tänavavalgustuse ja linnaruumi areng, samaaegne urbaniseerumislaine ja eestlaste emantsipeerumine, seltside loomine ja regulaarse öise peo- ja tantsukultuuri algus muutis

oluliselt seda, kuidas inimesed öist linna tajusid (Leivategija 2023). Toetudes sellele teadmisele, otsustasime näituseruumis keskseks teljeks luua tänavaruumi ja selle arhitektuuri ning valgus- ja helimaastike muutumise. Nii on toodud arhitektuurilises lahenduses välja detaile eri ajastu linnarhitektuurist. Näiteks keskaega markeerivad võimsad kaarjad konstruktsioonid ja vitriinid, samas kui Nõukogude perioodis on keskne tolle aja elamuarhitektuuri meenutav fassaad. Nii heli- kui valgusmaastik muutuvad aja jooksul aina intensiivsemaks. Kui valgus muutub soojast elava tule kumast aina külmemaks ja samas ka värvilisemaks, siis helikunstnik Taavi Tulevi loodud helid liiguvad keskaja ritsikasirinast ja aeg-ajalt kostuvaist kassi, hundi ja lamba häälsustest aina enam tehnoloogia – rongi, vabriku, auto, lennuki tekitatud helide suunas.

Tänavaruumi loomine andis omakorda suuna, milliseid esemeid otsida – eri tüüpi avaliku ruumi valgustid ja valgusreklaamid, videod avalikus ruumis toimuvatest öistest sündmustest, kriminaaltoimikud avaliku korra, näiteks pagarite öötöökeelu rikkumise kohta 1930. aastatel jpm. Tänavaruumi loomine näitusele tähendas, et lisaks on vaja luua eraldi poolavalik linnaruum, mis käsitleb öise tantsu-, muusika- ja peokultuuri arengut läbi ajastute.

Oluline oli kujundada need ruumid stiliseerituna, et kutsuda külastajat kujutlema eri ajastute öist linnaruumi, nähtut iseseisvalt interpreteerima, mitte püüdma kõike detailselt ette näidata. See oli öönäituse loojutustamise juures keskne eksponeerimismeetod. Selline lähenemine harmoneerub ka ERMi peanäitusega „Kohtumised“, kuhu loodud lavastuslikud filmid on tugevalt stiliseeritud, et vaatajal ei tekiks kujutlust, et need filmid on mineviku objektiivsed rekonstruktsioonid (Leivategija 2018a). Nii distantseerusime kujunduses elutruuduse taotlusest, et stimuleerida ja vabastada külastaja kujutlusvõimet, selle asemel, et seda endale allutada (Kaes 1990: 118, tsiteeritud Baer 2001: 493 kaudu).

Öönäituse kureerimise akadeemiline mõõde – diskussioon

ERM on dünaamiline keskkond, kus muu hulgas näituste kaudu luuakse aktiivselt teadmisi ja jagatakse neid ning toimub museoloogiline uurimistegevus. Öönäituse kureerimine ERMis mängis olulist rolli uurimistöo suunamisel, esemete ja teiste eksponeerimismaterjalide leidmisel ja tõlgendamisel, tähenduste ja teadmiste loomisel ning narratiivide kujundamisel ja paigutamisel laiematesse ajaloolistesse, kultuurilistesse ja sotsiaalsetesse raamidesse. Öönäituse

interdistsiplinaarne raamistik soodustab keeruliste teemade terviklikumat mõistmist, ületades traditsioonilisi akadeemilisi piire. Erinevate vaatenurkade ja meetodikate integreerimine loob platvormi dialoogiks nii akadeemilises ringkonnas kui muuseumiauditooriumide seas.

Kuigi kuraatoritöö protsessil on mitmed traditsioonilise akadeemilise uurimistöö põhilised omadused – teooria, meetod(id), uurimisküsimused, analüüs –, toob näituse loomine kui teadustöö kaasa ainulaadseid väljakutseid ja võimalusi. Erinevalt akadeemilistest kirjutistest puudub näitusel kui publikatsioonil ametlik eelretsenseerimine enne selle ava(lda)mist. Näitusel ei ole ruumilist n-õ käsikirja etappi, mis võimaldaks pärast näituse avamist kergem muuta vajadusel struktuuri (arhitektuuri) ning lisada ja eemaldada või täiendada peatükke (vitriine). Samas toimib omamoodi eelretsensioonina erinevate osapoolte – kuraatorite, disainerite, tehnikute, konsultantide jne koosloome näituse juures. Erinevalt kirjalikust publikatsioonist ei ole autor olnud näituse loomise juures üksi ning sisu ja vormi koosloome on toimunud kogu protsessi jooksul. Lisaks läbib näitus külastajate tagasiside ja pideva dialoogi kaudu järelretsenseerimise.

Teema mitmekülgsus ja mahukus tõi kaasa väljakutseid. Alati ei õnnestunud hoida uurimistööd kompaktselt ja fookuseerituna. See tähendas märkimisväärset ajakulu, mis kasvas omakorda survet, et näitus saaks kavandatud ajaks valmis. Valitud teemade kohandamine näituseruumi eeldas kohati ebamugavaid piiranguid mahule ning sisulisi kompromisse. Ühtse, ajas kulgeva ja selgelt jutustatud narratiivi jaoks olulised teemad olid arhiiviallikes tihti kajastatud just tekstidena. Sobivate esemete ja muu eksponeeritava materjali vähesus tõi näitusele kohati liiga palju või liiga mahukaid kuraatoritekste, mille tulemusel võib öönäitust pidada mõnevõrra staatiliseks. Liigne tekstikesksus andis endast selgelt märku alles pärast näituse valmimist. Siin joonistus taaskord välja lõhe akadeemilise teksti ja näituse kui loovuurimuse vahel – mustandit või käsikirja n-õ puhanud pilguga üle vaadates saab uurija tuvastada ja kergesti eemaldada üleliigset. Näituse eri osade omavaheline tasakaal ja koostoimimine selgub tihti aga pärast näituse lõplikku valmimist.

Teksti-, eseme- ja pildianalüütilise ning sensoorse mõõtme ühendamine võimaldas minu hinnangul siiski luua kaasahaarava, kogemusliku ja köitva näituseruumi. Öömaaastiku loomine, kasutades ruumidisaini, valgust, visuaalkunsti ja heli, peegeldab laiemaid suundumusi tänapäevases muuseumitöös, mis rõhutab külastajakeskset disaini ja kaasamisviise. Selline holistlik ja hübriidne kureerimisviis kutsub külastajat enam mõtisklema ja arutlema, suunates tähelepanu mitte ainult näituse sisule, vaid ka seda ümbritsevale kogemusele.

Öönäitus teeb loovuurimusena katset panustada Eesti ööelukultuuri arengusse, rõhutades ööaja kultuurilist tähtsust ja seades kahtluse alla valitsevaid, eelkõige moraalselt hukkamõistu väljendavaid narratiive öiste tegevuste kohta. Kesksed teemad, nagu öö reguleerimine, kultuur, meediakajastused ning ühiskondlik suhtumine, laiendavad potentsiaalselt Eesti kultuuriloo uurimisvaldkondi ja tõlgendusi, olles samal ajal osa ühiskonnas toimuvatest, linnaöö väärtust ja ööelukultuuri haprust käsitlevatest diskussioonidest, mis on hakanud näitustegevusega paralleelselt käesoleva kümnendi jooksul aset leidma.

KARIN LEIVATEGIJA on visuaalantropoloog ja näitusekuraator.

Ta on omandanud magistrikraadi kultuuriantropoloogias Eesti Kunstiakadeemias (2012) ning visuaalantropoloogias Manchesteri Ülikoolis (2014). Leivategija töötab teadurina Eesti Rahva Muuseumis ning tal on käsil doktorantuur etnoloogia erialal Tartu Ülikoolis. Tema uurimisvaldkonnaks on linnaantropoloogia, olles viimastel aastatel keskendunud linnaöö uurimisele.

Allikad

Eesti loovuurimuse raamlepe. Eesti Kunsti-akadeemia, Tallinna Ülikool, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. <https://eamt.ee/wp-content/>

uploads/2021/06/Eesti-loovuurimuse-raamlepe.pdf (viimati külastatud 19. juunil 2024).

Jürjo, Inna. 2022. Keskaja regulatsioonid. Öönäituse töödokument.

Perioodika

Muusika rikkus öörahu. – *Politseipeegel* 7, 5. mai 1933.

Pealinna lustipulbri mülkad. Kokaiinikauplejad ja selle müüjad. Jooni Tallinna ööelust. – *Päeva-leht* 4, 27. august 1927.

Patuste Paabel. Pilte Tallinna ööelust. – *Abieluleht* 5, 22. veebruar 1933.

Politsei püüdis linnukesi. Öösine haarang südalinnas. – *Sõnumed* 3, 9. mai 1933.

Kirjandus

Baer, Alejandro. 2001. Consuming History and Memory through Mass Media Products. – *European Journal of Cultural Studies* 4 (4): 491–501.

Chaplin, Elizabeth. 1994. *Sociology and Visual Representation*. London; New York: Routledge.

Baldwin, Peter C. 2012. *In the Watches of the Night: Life in the Nocturnal City, 1820–1930*. Chicago: University of Chicago Press.

Conn, Steven. 2010. *Do Museums Still Need Objects?* University of Pennsylvania Press.

Bjerregaard, Peter (toim). 2019. *Exhibitions as Research: Experimental Methods in Museums*. London; New York: Routledge.

Desvallées, André; François Mairesse (toim). 2010. *Key Concepts of Museology*. Paris: Armand Colin.

Carpentier, Nico. 2020. Communicating Academic Knowledge Beyond the Written Academic Text: An Auto-Ethnographic Analysis of the Mirror Palace of Democracy Installation Experiment. – *International Journal of Communication* 14: 2120–2143.

Ekirch, A. Roger. 2006. *At Day's Close: Night in Times Past*. New York: W. W. Norton & Company.

Fleming, Martha. 2010. Thinking Through Objects. – *The Exhibition as Product and Generator of Scholarship*. Toim Susanne Lehmann-Brauns, Christian Sichau, Helmuth Trischler. Max Planck Institute, 33–48.

- Gonlin, Nancy, April Nowell (toim). 2017. *Archaeology of the Night: Life After Dark in the Ancient World*. University Press of Colorado.
- Herle, Anita. 2013. Exhibitions as Research: Displaying the Technologies That Make Bodies Visible. – *Museum Worlds: Advances in Research* 1: 113–135.
- Jakobson, Carl Robert. 1870. *Kolm isamaa kõnet*. Peterburi.
- Kaes, Anton. 1990. History and Film: Public Memory in the Age of Electronic Dissemination. – *History and Memory* 22 (1): 111–129.
- Karm, Svetlana; Art Leete. 2015. The Ethics of Ethnographic Attraction: Reflections on the Production of the Finno-Ugric Exhibitions at the Estonian National Museum. – *Journal of Ethnology and Folkloristics* 9 (1): 99–121.
- Kont, Hanna-Liis. 2022. Kumu Art Museum in the Throes of the Global Pandemic. Flo Kasearu's Exhibition State of Emergency. – *Kunsti-teaduslikke Uurimusi. Studies on Art and Architecture* 31 (1–2): 164–186.
- Leivategija, Karin. 2018a. Encountering Films in the Estonian National Museum. – *Anthrovision. Vaneasa Online Journal* 6.1. <https://doi.org/10.4000/anthrovision.3390>
- Leivategija, Karin. 2023. 'Dance Is a Disease for Us': Dancing through the Night as a Threat to Moral Order in Urbanizing Estonia. – *Urban History*, 1–22.
- Nottingham, Chris. 2003. 'What Time Do You Call This?' Change and Continuity in the Politics of the City Night. – *Night-Time and Sleep in Asia and the West: Exploring the Dark Side of Life*. Toim Lodewijk Brunt, Brigitte Steger. London: Routledge, 191–214.
- Palmer, Bryan D. 2000. *Cultures of Darkness: Night Travels in the Histories of Transgression*. New York: Monthly Review Press.
- Rattus, Kristel. 2016. Dialoogilisus Eesti Rahva Muuseumi püsinäitusel „Kohtumised“. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 59. Toim Pille Runnel, Agnes Aljas. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 143–161.
- Reidla, Jana. 2021. Curator as an Expert and Mediator in the Paradigm of the New Museum: A Comparative Case Study of the Baltic and Finnish National Museums. Doktoritöö. Tartu Ülikool.
- Runnel, Pille ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. 2021. Producing a Media-Rich Permanent Exhibition for the Estonian National Museum as Arts-Based Research. – *Comunicazioni Sociali* 1: 124–131.
- Ruudi, Ingrid. 2024. Näitus kui lähiajaloo dünaamiline uurimisvahend. – *Etüüde nüüdiskultuurist* 11. *Nüüdiskultuuri ajaloostamine*. Koost ja toim Luule Epner, Mari Laaniste, Piret Viires. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise töörihm, 43–55.
- Sansi, Roger (toim). 2020. *The Anthropologist as Curator*. London: Routledge.
- Schivelbusch, Wolfgang. 1995. *Disenchanted Night: The Industrialization of Light in the Nineteenth Century*. University of California Press.
- Schlör, Joachim. 2016. *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London 1840–1930*. London: Reaktion Books.
- Schnalke, Thomas. 2010. Arguing with Objects – The Exhibition as a Scientific Format of Publication. – *The Exhibition as Product and Generator of Scholarship*. Toim Susanne Lehmann-Brauns, Christian Sichau, Helmuth Trischler. Max Planck Institute, 103–110.
- Shaw, Robert. 2018. *The Nocturnal City*. London: Routledge.
- Sheikh, Simon. 2019. Curating and Research: An Uneasy Alliance. – *Curatorial Challenges*. Toim Malene Vest Hansen, Anne Folke Henningsen, Anne Gregersen. London: Routledge, 97–107.
- Shklovsky, Viktor. 1917. *Art as Technique*.
- Sigfúsdóttir, Ólöf Gerður. 2020. Blind Spots: Museology on Museum Research. – *Museum Management and Curatorship* 35 (2): 196–209.
- Suhr, Christian; Rane Willerslev (toim). 2013. *Transcultural Montage*. New York: Berghahn Books.
- Treimo, Henrik. 2019. Sketches for a Methodology on Exhibition Research. – *Exhibitions as Research: Experimental Methods in Museums*. Toim Peter Bjerregaard. Routledge, 19–39.
- Williams, Robert. 2008. Night Spaces: Darkness, Deterritorialization, and Social Control. – *Space and Culture* 11 (4): 514–532.
- Wysocki, Rick; Jon Udelson, Caitlin Ray, Joel S. Newman, Laura Sceniak Matravers, Ashanka Kumari, L. M. Gordon, Khirsten Scott, M. Day, Michael Baumann, Sara P. Alvarez, D. Devoss. 2019. On Multimodality: A Manifesto. – *Bridging the Multimodal Gap: From Theory to Practice*. Toim Santosh Khadka, J. C. Lee. Logan: Utah State University Press, 17–29.

Näitused

- Ilves, Kati. 2020. *Terve öö üleval. Reivikultuur lähivaatlusel*. Tallinn: Eesti Kunstimuseum.
- Kask, Ülle; Annely Kaldoja ja Sandra Nuut. 2023. *Uneversum*. Tallinn: Eesti Tervisemuseum, Eesti Teatri- ja Muusikamuseum, Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum.
- Leivategija, Karin. 2018b. *Ise tehtud Eesti. Klubi-kultuur 1990. aastatel*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Maasik, Magdaleena. 2024. *Moraalihoidjad ja naised kirglikud. Seksitöö kuvand Eesti kunstis 20. sajandi esimesel poolel*. Tallinn: Eesti Kunstimuseum.
- Roth, Florence. 2023. *Nacht. Träumen oder wachen*. Basel: Museum der Kulturen.
- Vanamölder, Madli. 2020. *Kõlvatu Tallinn*. Tallinn: Tallinna Linnaelumuuseum.
- Vunk, Kristiina. 2022. *Une hõlmas*. Pärnu: Pärnu Muuseum.

Summary:

How to Tell the Story of Life After Dark in Cities?

Karin Leivategija

This article treats the process of curating an exhibition opened at the Estonian National Museum in February 2024, “Who Claims the Night?”, devoted to the history and present-day of life after dark in Estonian cities; this particular article is however based on only the historical component of the exhibition. As the head curator of the night-themed exhibition, I reflect the creative research work process and analyse how academic research and curating the exhibition were closely interwoven. The main questions for research pertained to possibilities for studying the history of night in Estonian urban areas and how it is depicted in a museum environment.

The exhibition is interdisciplinary, taking in urban studies, history, sociology, anthropology and cultural studies. The interdisciplinary approach and use of diverse materials were an important means for conveying the rich narrative of urban life after dark. Curating as a museum practice and academic research method allowed a critical approach and helped contribute to a more multifaceted understanding of cultural heritage. The research included different sources, including archive material, media, interviews, artefacts and audiovisual material.

The inception of the exhibition started with an extensive period of

poring over theoretical and historical literature, supplemented by laying down the conception. The research and planning of the exhibition layout proceeded in parallel with cross-influences. Interior design, lighting and soundscapes all had an important role in the exhibition design in helping to translate the nocturnal atmosphere into exhibition space.

The creation of the night-themed exhibition had an academic dimension, although there were significant differences as well between academic publishing and the exhibition as artistic research. For example, the exhibition lacks a formal peer review process, and in its place, the various parties are engaged in constant creative collaboration.

The night-themed exhibition has potential for broadening the thematic range and interpretations of Estonian culture history, while simultaneously being part of salient discussions in society regarding the value of urban life after dark and the fragility of nightlife culture. It also makes an attempt to contribute to the development of Estonian nightlife culture itself, emphasizing the cultural importance of the night-time hours and critiquing the prevailing narratives about nocturnal activities.

В статье рассматривается процесс создания и курирования выставки «Кому принадлежит ночь?», открывшейся в Эстонском национальном музее в феврале 2024 года. Выставка посвящена истории и современности эстонской городской ночи, однако в статье основное внимание уделено исторической части экспозиции. В качестве главного куратора этой выставки я размышляю о процессе её создания и анализирую, как академическое исследование и курирование выставки тесно переплелись в ходе работы. Основные вопросы исследования касались изучения истории эстонской городской ночи и её репрезентации в музейном пространстве.

Выставка носит междисциплинарный характер, объединяя исследования в области урбанистики, истории, социологии, антропологии и культурологии. Такой подход, а также использование разнообразных материалов, стали ключевыми инструментами для создания богатого и многослойного нарратива о ночной жизни города. Курирование выставки как метод музейной практики и академическое исследование позволили применить критический подход, что способствовало более глубокому осмыслению культурного наследия. В исследовании использовались разнообразные источники: архивные документы, медиа, интервью, артефакты и аудиовизуальные материалы.

Процесс создания выставки начался с изучения обширной теоретической и исторической литературы, после чего последовала концептуализация. Исследовательская работа и пространственное планирование шли параллельно, взаимно влияя друг на друга. Важную роль в передаче атмосферы ночи сыграли дизайн интерьера, освещение и звуковое сопровождение.

Хотя создание выставки имеет академическое измерение, между традиционной научной публикацией и выставкой как творческим исследовательским проектом существуют значительные различия. Например, выставка не проходит формальную процедуру рецензирования, но предполагает постоянный процесс совместного творчества, включающего участие всех вовлеченных сторон.

Экспозиция «Кому принадлежит ночь?» не только расширяет горизонты изучения и интерпретации истории эстонской культуры, но и становится частью актуального общественного диалога о ценности ночного города и хрупкости культуры ночной жизни. Она также представляет собой попытку внести вклад в развитие культуры эстонской ночной жизни, подчеркивая её культурное значение и ставя под сомнение преобладающие нарративы о ночной деятельности.